

заборона активних дій громадян при певних обставинах. Це поширює громадську думку про неспроможність простих людей реалізувати своє волевиявлення та підкреслює марність спроб однієї людини або невеликої кількості протестуючих вплинути на владні структури.

Отже, роблячи **висновок**, можна сказати, що в сучасному українському суспільстві реалізація соціальної творчості в практиках протесту характеризується такими особливостями: 1) викликана гострими політичними, ідеологічними та соціально-економічними проблемами; 2) реалізується широким спектром протестних практик: від звичних мітингів та демонстрацій до радикальних карикатур, гасел та гротескного вандалізму; 3) обмежується в своїх масштабах через ігнорування владних структур та особисту байдужість більшості громадян; 4) часто є замовленою існуючими політичними та громадськими об'єднаннями; 5) не відповідає вимогам часу і сприймається як симуляція активних протестних дій. Також слід зазначити про вплив соціетальних умов на здійснення соціальної творчості в суспільстві, які виражаються в деривації ціннісних експектацій та ціннісних можливостей і утворюють конфлікт особистих та суспільних інтересів.

Література

1. Штомпка П. Социология социальных изменений; М., 1996. 416 с.200.
2. Inkeles, Alex 1976. 'A model of the modern man: theoretical and methodological issues', in: Black, pp. 320-48
3. Городяненко В.Г. Публичная социология: сборник научно-публицистических статей и интервью (1990-2010) – Д.: Вид-во ДНУ, 2011. -372с.
4. D.Lerner The Passing of traditional society//New York The Free Press 1958 с. 330-335
5. Гарт Т. Почему люди бунтуют. – СПб:Питер, 2005. -461 с.:ил. – Серия «Мастера социологии»
6. Гидденс Э. Устройство общества: Очерк теории структуризации.— 2-е изд. — М.: Академический Проект, 2005. — 528 с.
7. Бурдьё П. Социальное пространство: поля и практики / Пер. с франц.; Отв. ред. перевода, сост. и послесл. Н.А.Шматко. — М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2005. — 576 с.
8. Р. Абрамов (ГУ-ВШЭ, ФОМ), И. Болотова (ГУ-ВШЭ) Инновативные социальные практики повседневности и потребления в контексте новой культуры заботы о себе: на примере московских фитнес-клубов Вестник Омского университета. Серия «Социология», 2008, №1-2. Режим доступа:<http://soc.hse.ru/socinst/publications/15807275.html>
9. А.Ульянов Совок для мусора. Вандализм как экзорцизм Режим доступа: // <http://www.looo.ch/2011-06/632-sovok#comments>
10. Дані Центру дослідження суспільства. Режим доступу // <http://cedos.org.ua/en/main>

УДК 159.9(05)

Чаплінська Ю. С.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, факультету психології, аспірант

ВПЛИВ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ БАТЬКІВСЬКОЇ СІМ'Ї

В статті висвітлюються емпіричні результати дослідження впливу життєвих цінностей на формування образу батьківської сім'ї. Розглянуто родинно-психологічні компоненти образу сім'ї та виділено основні цінності, що формують образ батьківської сім'ї.

Ключові слова: Образ сім'ї, життєві цінності особистості, батьківська сім'я, образ матері, образ батька

В статье освещают эмпирические результаты исследования влияния жизненных ценностей на формирование образа родительской семьи. Рассмотрено семейно-психологические компоненты образа семьи и выделены основные ценности, которые формируют образ родительской семьи.

Ключевые слова: *Образ семьи, жизненные ценности личности, родительская семья, образ матери, образ отца*

In the article light up the empiric results of research of influence of vital values on forming the family image. It was considered domestic-psychological komponenty of the family image and selected basic values which are form the parent's family image.

Keywords: *The family image, vital values of personality, parent's family, image of the mother, image of the father*

Актуальність. Ціннісні орієнтації, визначають життєві цілі людини, виражають відповідно те, що являється для неї найбільш важливим і має особистісний смисл. Життєві цінності є одним із основних компонентів в структурі особистості. Вступаючи до шлюбу, молоді сім'ї мають певні психологічні труднощі в адаптаційний період перших років. Це може бути пов'язано з неузгодженістю життєвих цінностей між членами подружньої пари не лише на особистісному рівні, а й на рівні образу сім'ї. Батьківська сім'я виступає основною моделлю наслідування поведінки молодими людьми, які вступили до шлюбу. У зв'язку з цим дослідження життєвих цінностей пов'язаних з образом батьківської та прабатьківських сімей є актуальним на сучасному етапі розвитку інституту сім'ї, в період зменшення ролі сімейних стосунків для молодих людей і виходу на перші місця цінностей, пов'язаних з професійним розвитком, соціальним статусом та матеріальним становищем.

Метою даної статті є аналіз емпіричних результатів дослідження впливу життєвих цінностей на формування елементів образу сім'ї.

Поняття образ сім'ї вперше було використане Т.М. Мішиною. Вона визначала образ сім'ї як своєрідну сімейну самосвідомість, найважливішою функцією якої є регуляція поведінки сім'ї на основі узгодження позицій окремих її членів[2].

Вивченням образу сім'ї займалися наступні сучасні дослідники: О.Г. Куліш, Е.Ю. Макарова[1], Н.А. Круглова[3], Рижкова А.В.[5], А.А. Нестерова, Н.В. Панкова[4], Л.Г. Попова.

У наших попередніх дослідженнях було детально розглянуто поняття образу сім'ї, його компонентів[7] та рівнів [6], тому на теоретичному рівні у даній статті ми розглянемо лише структурні складові образу сім'ї, які, на нашу думку, можна поділити на три групи:

- *Індивідуально-психологічна* до якої входить Образ Я (реальний, ідеальний) та Образ Партнера (реальний, ідеальний).
- *Партнерсько-стосункова* до якої входить Образ емоційних стосунків в парі та Сімейні цінності.
- *Родинно-психологічна* до якої входить Образ батьківської сім'ї (образ батька та образ матері), Конфліктність в дитячо-батьківських стосунках та Культ предків (трансгенераційні передачі емоційного досвіду).

В основу емпіричного дослідження було покладено гіпотезу про те, що в кожному елементі образу сім'ї формуються певні життєві цінності особистості.

Для адекватного відображення всіх структурних елементів образу сім'ї був розроблений комплекс методик: Методика діагностики міжособистісних стосунків – ДМО (Т. Лірі); Методика «Спілкування в сім'ї» (Ю.Е. Альошина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубовська); Модифікація методики «Дитяче-батьківські стосунки підлітків» (П. Троянівська); Методика «Визначення узгодженості сімейних цінностей та рольових установок в сімейній парі» (А.Н. Волкова); «Морфологічний тест цінностей» (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина).

Перелік життєвих цінностей за В.Ф. Соповим та Л.В. Карпушиною включає в себе: *Розвиток себе*, тобто пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей і інших особових характеристик; *Духовне задоволення*, тобто керівництво морально-етичними принципами, переважання духовних потреб над матеріальними; *Креативність*, тобто реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінювати навколишню дійсність; *Активні соціальні контакти*, тобто встановлення сприятливих стосунків в різних сферах соціальної взаємодії, реалізація своєї соціальної ролі; *Власний престиж*, як завоювання свого визнання в суспільстві шляхом наслідування певних соціальних вимог; *Високе матеріальне становище* – звернення до чинників матеріального благополуччя як головного сенсу існування; *Досягнення*, тобто постановка і рішення певних життєвих завдань як головних життєвих чинників; *Збереження власної індивідуальності* – переважання власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності і незалежності. Цінності реалізуються у таких сферах життя: сфера професійного життя, сфера освіти, сфера сімейного життя, сфера громадської активності, сфера захоплень та сфера фізичної активності.

У дослідженні прийняло участь 200 людей, у віці від 17 до 31 років: 50 сімейних пар та 100 респондентів без постійних партнерів. 70% вибірки складають респонденти з неповних сімей.

Результати дослідження. За допомогою регресійного аналізу, ми визначали які саме життєві цінності формують елементи образу сім'ї. Для визначення наповненість того чи іншого елемента образу сім'ї життєвими цінностями респондентів, ми використовували рівняння дисперсії в загальному вигляді:

$$X_1 - X_n$$

$Y = a + ax_1 + ax_2 + ax_3 + \dots + ax_n$, де:

y – елемент образу сім'ї; a – константа; x – життєві цінності респондента.

Основою для побудови образу батьківської сім'ї виступає *Культ предків*, під яким ми розуміємо найстарше покоління сім'ї (дідусі та бабусь, прадідусів та прабабусь), яке ще живе та тих, хто вже померли, але лишили родині певне трансгенераційне насліддя. Основною функцією цього елемента образу сім'ї є збереження та передача культури і традицій, сімейних міфів та легенд, укладу та цінностей саме цього роду. За збереження та передачу трансгенераційного досвіду завжди відповідають старші жінки родини (чоловіки цієї функції не мають).

Елемент «*Культ предків*» образу сім'ї формується з життєвих цінностей особистості у відповідності з даною формулою:

Y (Культ предків) = $0,268 x_1 - 0,457 x_2 + 0,338 x_3 + 0,326 x_4 - 0,336 x_5 - 0,275 x_6 - 0,400 x_7 - 0,471 x_8 - 0,430 x_9 + 0,339 x_{10}$, де:

x_1 - розвиток себе в професійній сфері; x_2 - духовне задоволення в сфері навчання; x_3 - духовне задоволення в сфері захоплень; x_4 - креативність у сфері сім'ї; x_5 - креативність в сфері фізичної активності; x_6 - активні соціальні контакти у сфері навчання; x_7 - активні соціальні контакти у сфері захоплень; x_8 - досягнення у сфері фізичної активності; x_9 - збереження власної індивідуальності у сфері суспільної активності; x_{10} - збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності.

Найбільш виражений вплив на елемент образу сім'ї культ предків має життєва цінність – досягнення у сфері фізичної активності. Оскільки дана цінність має зворотній вплив, то це може бути пов'язано з неможливістю отримувати досягнення у сфері фізичної активності для старшого покоління в родині. Оскільки з віком фізичні можливості, а отже і різноманіття проведення дозвілля, зменшуються.

Прямий вплив (тобто чим більш виражена змінна, тим значимішою є інша) на культ предків мають такі цінності, як духовне задоволення в сфері захоплень, розвиток себе в професійній сфері, креативність у сфері сім'ї, збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності. Оскільки старше покоління має певні обмеження в силу свого віку, цінностями даного елемента образу сім'ї виступає активний спосіб життя, а саме реалізація себе як у активному способі життя (в фізичному плані), у професійному плані (розвиток себе у професії), збереження власних уподобань та хобі, якими ще можна займатися (духовне задоволення у сфері захоплень) і що є найважливішим – урізноманітнювати сімейне життя (креативність в сфері сім'ї). Дані цінності тісно пов'язані з волею, оскільки в похилому віці, їх можна реалізувати зазвичай завдяки вольовим зусиллям та особливостям характеру. Але даними цінностями більш характеризуються молодше покоління, тобто для того, щоб культ предків був виражений, старше покоління має приймати цінності молодшого і вести активний спосіб життя, що має індивідуальну спрямованість на самореалізацію.

Зворотній вплив (тобто чим більш виражена одна змінна, тим менш значимою є інша) на культ предків мають такі цінності, як духовне задоволення в сфері навчання, креативність в сфері фізичної активності, активні соціальні контакти у сфері навчання, активні соціальні контакти у сфері захоплень, досягнення у сфері фізичної активності, збереження власної індивідуальності у сфері суспільної активності. Цінності, що мають зворотній вплив, зменшують значимість культу предків в образі сім'ї. Наприклад, цінності пов'язані зі сферою навчання. Старше покоління у свідомості молодого асоціюється з реалізацією, певними традиціями сімейними, укладом життя, а якщо старше покоління присвячує себе навчанню, це може свідчити про їх нереалізованість у житті та пошук можливості самореалізації. Також чинником, що зменшує важливість культу предків є суспільна активність та збільшення соціальних контактів старшого покоління. Це може бути пов'язано з неможливістю приділяти увагу власне молодшому поколінню та зсув вектору їх уваги з сімейних проблем на більш широкий – суспільні проблеми. У такому випадку старше покоління починає

приймати активну участь у різних суспільних та політичних організаціях і вести теж активних образ життя, але поза сім'єю.

Формуючими для елементу образу сім'ї *культ предків* є цінності активного та наповненого способу життя старшого покоління, що має індивідуальну направленість. А цінності, що *зменшують важливість* культу предків у свідомості молодого покоління, пов'язані з діяльністю старшого покоління, що має суспільний характер та характеризується великою кількістю соціальних контактів.

На основі Культу предків будується на формується Образ батьківської сім'ї. Елемент «*Образ батьківської сім'ї*» образу сім'ї, складається з двох компонентів: образу батька та образу матері. Елемент «*Образ батька*» формується з життєвих цінностей особистості у відповідності з даною формулою:

Y (Образ батька) = $0,319 x_1 - 0,321 x_2$, де:

x_1 - власний престиж у сфері суспільної активності; x_2 - духовне задоволення у сфері суспільної активності.

У свідомості респондентів цінності елементу образу сім'ї *образ батька* визначають лише дві цінності. Чим більш вираженим є власний престиж у сфері суспільної активності, тим більш значимим є образ батька. Для підтримання власного престижу в очах суспільства, зазвичай батьки використовують норми поведінки по відношенню до своїх дітей, чітко визначають межі дозволеного, пояснюють законність тих чи інших дій, активно долучаються до виховного процесу дитини. Чим більш вираженою є цінність духовного задоволення у сфері суспільної активності, тим менш значимим є образ батька. Духовне ж задоволення, на відміну від власного престижу, пов'язано з особистісним залучення у сферу суспільної активності, а також залучення родини, або активним обговорення в колі сім'ї питань пов'язаних з даною діяльністю. Зануреність батька в суспільні питання може негативно впливати на його стосунки з дітьми.

Формуючими для елементу образу сім'ї *образ батька* є цінності пов'язані з визначенням норм та правил суспільного життя.

Елемент «*Образ матері*» формується з життєвих цінностей особистості у відповідності з даною формулою:

Y (Образ матері) = $0,311 x_1 - 0,335 x_2 + 0,341 x_3$, де:

x_1 - розвиток себе в професійній сфері; x_2 - досягнення у професійній сфері; x_3 - збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності.

У свідомості респондентів елемент образу сім'ї *образ матері* визначають три цінності, дві з яких пов'язані із професійним становленням. Найбільш значимою для образу матері є цінність збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності. Це може бути пов'язано з активною діяльністю деяких жінок на присадибних ділянках, ремонтних питаннях та притиральної активності. Цінність досягнення у сфері професійної активності має *зворотній вплив* (тобто чим більш виражена одна змінна, тим менш значимим є образ матері), оскільки чим більше жінки-матері *досягають* на професійній ниві, тим менше часу вони приділяють сім'ї та дітям. І відповідно образ матері у свідомості респондентів може вимальовуватись досить розпливчасто або у деяких крайніх випадках обезцінюватися. І на противагу цьому респонденти вважають актуальним для матерів *розвивати себе* у професійній сфері (дана цінність має *прямий вплив*).

Це може бути пов'язано як з саморозвитком, широтою та збагаченням матері поглядів на життя та виховання дітей, так і з тим, що деякі матері зосереджують всю свою увагу на родині, займатися тільки сім'єю і можуть «душити» близьких своєю любов'ю. Жінка-мати повинна розвиватися у різних напрямках, що і в неї був вільний простір для розвитку, тоді вона з легкістю може давати його своїм близьким.

Формуючими для елемента образу сім'ї *образ матері* є цінності пов'язані з професійною активністю та саморозвитком.

Мета виховання - сприяти розвитку дитини, що відрізняється своєю мудрістю, самостійністю, художньою продуктивністю і любов'ю. Але у сучасному суспільстві, батьки часто мету виховання вбачають у тому, що підкорити дитину власній волі і заставити її діяти так, як вони вважають буде правильно. На цій основі будуються *образ конфліктності дитячо-батьківських стосунків* в образі сім'ї. Більшість конфліктів за результатами дослідження у респондентів виникає саме з матір'ю, з чого ми можемо заключити, що вона переймає на себе виховну функцію у родині.

Елемент *«Конфліктність в дитячо-батьківській стосунках»* образу сім'ї формується з життєвих цінностей особистості у відповідності з даною формулою:

Y (Конфліктність в дитячо-батьківській стосунках) = $0,261 x_1 - 0,305 x_2 + 0,434 x_3 - 0,269 x_4 - 0,425 x_5 + 0,296 x_6 - 0,351 x_7 + 0,249 x_8 - 0,351 x_9$, де:

x_1 - розвиток себе в професійній сфері; x_2 - креативність у професійній сфері; x_3 - активні соціальні контакти у сфері навчання; x_4 - активні соціальні контакти у суспільній сфері; x_5 - власний престиж у навчанні; x_6 - високе матеріальне положення у суспільній сфері; x_7 - досягнення у сфері захоплень; x_8 - збереження власної індивідуальності у сфері суспільної активності; x_9 - збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності.

Найбільш виражений вплив елемента образу сім'ї конфліктність в дитячо-батьківських стосунках має життєва цінність активні соціальні контакти у сфері навчання. Це може бути пов'язано з успішною в батьківських очах соціалізацією власної дитини. Оскільки навчання – це не лише середовище, де здобувають знання та професію, а й місце, де людина соціалізується, отримує навички спілкування та безліч корисних знайомств.

Прямий вплив (тобто чим більш виражена змінна, тим частішою є конфліктність) на конфліктність в дитячо-батьківських стосунках мають такі цінності, як розвиток себе в професійній сфері, високе матеріальне положення у суспільній сфері, збереження власної індивідуальності у сфері суспільної активності та власне активні соціальні контакти у сфері навчання. Найчастіше основою батьківсько-дитячих конфліктів виступає бачення майбутнього, а саме навчання та професія молодшого покоління в сім'ї. Батьки бажають, щоб діти розвивали себе у професії, старанно вчилися, а не проводили вільний час з друзями (активні соціальні контакти в сфері навчання). А оскільки дітям для самоствердження необхідно «вливатися» у колектив однолітків, для цього вони використовують певні аксесуари, які мають високу матеріальну цінність (брендів одяг, телефоні, планшети, аудіоплеєри). Звідси виникають конфлікти на основі матеріального статусу сім'ї (високе матеріальне положення у суспільній сфері).

Зворотній вплив (тобто чим більш виражена одна змінна, тим меншою є конфліктність) на конфліктність в дитячо-батьківських стосунках мають такі цінності, як власний престиж у навчанні, креативність у професійній сфері, активні соціальні контакти у суспільній сфері, досягнення у сфері захоплення та збереження власної індивідуальності у сфері фізичної активності. Якщо людина усвідомлює важливість навчання, підтримує власний престиж у цій сфері, креативно підходить до виконання роботи, має не одну, а кілька робіт і встигає їх виконувати; має широкий спектр знайомств у різних суспільних сферах та конкретні досягнення в області своїх хобі (велоспорт, література, музика) – в батьківських очах такі люди виступають як особи за яких не потрібно хвилюватися, вони успішні, гарно заробляють, можуть вижити у «ворожому» світі – це успішні люди. І відповідно конфліктність дитячо-батьківська в образі сім'ї таких респондентів знижена.

Формуючими для елементу образу сім'ї *конфліктність в дитячо-батьківських стосунках* є цінності пов'язані з навчанням та професією.

Висновок. У свідомості особистості образ сім'ї виступає як своєрідна сімейна самосвідомість, найважливішою функцією якої є регуляція поведінки сім'ї на основі узгодження позицій окремих її членів. Молоді люди, які вступають до шлюбу, за основу сімейного укладу беруть образ батьківської сім'ї. У нашому дослідженні висвітлювалися результати емпіричного дослідження впливу життєвих цінностей на формування образу батьківської сім'ї (до якого входять образ батька та образ матері, конфліктність в дитячо-батьківських стосунках та культ предків) і було виявлено формуючі елементи для кожного з компонентів образу батьківської сім'ї:

- Формуючими для елементу образу сім'ї *культ предків* є цінності активного та наповненого способу життя старшого покоління, що має індивідуальну направленість.
- Формуючим для елементу образу сім'ї *образ батьків* є цінності пов'язані з вихованням дітей (освоєнням ними соціальних, громадських, моральних, людських та родинних законів і правил).
- Формуючим елементом для образу сім'ї *конфліктність в дитячо-батьківських стосунках* є цінності пов'язані з навчанням та професією.

Література

1. Макарова Е. Ю. Семейные мифы как отражение проблемы созависимости в семье: материалы Всерос. науч. конф. // Психологические проблемы современной российской семьи : в 2-х ч. – М., 2003. – Ч. 2. – С.50-51.
2. Мишина Т. М. Семейная психотерапия и динамика «образа семьи» // Психогигиена и психопрофилактика: Сб. науч. тр. / Под ред. В. К. Мягер, В. П. Козлова, Н. В. Семенович-Тянь-Шанской. - Л., 1983. - С. 21-26.
3. Круглова Н. А. Трансляция образа идеальной семьи от матери к ребенку как условие развития просоциального поведения: материалы Всерос. науч. конф // Психологические проблемы современной российской семьи : в 2-х ч. – М., 2003. – Ч. 1. – С. 234 — 238.
4. Панкова Н. В. Образ семьи у детей-дошкольников из семей «группы риска» / Н. В. Панкова // Семейная психология и семейная терапия. – 2002. – № 2. – С. 17-22
5. Рыжкова А. В. «Образ семьи» у родителей, имеющих детей дошкольного возраста / А. В. Рыжкова // Практическая психология: от фундаментальных исследований до инноваций : материалы междунар. науч.-практ. конф. 29 нояб. 2006 г. – Тамбов : 2007. – С. 217 – 220.

6. Чаплінська Ю.С. Образ сім'ї в системі життєвих цінностей особистості // Актуальні проблеми психології: Психологічна допомога особистості/за ред.. С.Д. Максимента, М.В. Папучі. – Київ, 2011. – Том 11. – Вип. 5. – 616с
7. Чаплінська Ю. С. Соціально-психологічні компоненти образу сім'ї// Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства: матер. Міжнарод. Наук-практ. Конф., 13 груд. 2012 р./м-во осв. і науки, молоді та спорту України, Київ ун-т ім. Б. Грінченка.– К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 440-447.